

TA'LIM TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KOGNITIV QOBILATLARNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Nuritdinova Shaxnoza Kamoliddin qizi

*University of Business and Science nodavlat oliy ta'lim muassasasi Maktabgacha
boshlang'ich ta'lim va jismoniy tarbiya kafedrasi o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish shartlarini aniqlash. Ta'lim transformatsiya sharoitida maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qo'yilgan yangi ijtimoiy talablar va yangi joriy etilgan maktabgacha ta'lim tizimi bilan bog'liq ma'lumotlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalar, ta'lim, jarayon, kognitiv, qobiliyat, rivojlanish, muammo, intellekt, qiziqish, g'oya, diqqat, vazifa, qiziqish, pozitsiya, integral, fundamental, komponent.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УСЛОВИЯХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Аннотация. Целью данной статьи является определение условий развития познавательных способностей в образовании детей старшего дошкольного возраста. Анализируются новые социальные требования к дошкольным образовательным организациям в условиях образовательной трансформации и новой системы дошкольного образования.

Ключевые слова: дети старшего дошкольного возраста, образование, процесс, познавательные способности, развитие, проблема, интеллект, интерес, идея, внимание, задача, интерес, позиция, интегральный, фундаментальный, компонент.

THEORETICAL BASIS OF THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE ABILITIES IN PRESCHOOL CHILDREN IN THE CONDITIONS OF EDUCATIONAL TRANSFORMATION

Abstract. The purpose of this article is to identify the conditions for developing cognitive abilities in the education of older preschool-age children. New social requirements for preschool educational institutions are analyzed in the context of educational transformation and the new preschool education system.

Keywords: older preschool-age children, education, process, cognitive abilities, development, problem, intelligence, interest, idea, attention, task, interest, position, integral, fundamental, component.

KIRISH

Pedagogika va psixologiyaning zamonaviy rivojlanishida kognitiv qobiliyatlar bolaning intellektual va hissiy qobiliyatlarining kombinatsiyasi sifatida tushuniladi, bu kognitiv faoliyatga asoslangan va dunyoga bilish va qiziqish bilan bevosita bog'liq. Kognitiv qobiliyatlar tuzilishida markaziy o'rinni ob'ektlarning xususiyatlarini, ularning umumiy tuzilishini, qismlar yoki asosiy xususiyatlar va vaziyatlarning o'zaro bog'liqligini aks ettiruvchi tasvirlarni yaratish qobiliyati egallaydi. Qobiliyatlar - bu insonning individual psixologik fazilatlar bo'lib, ular amaliy, ilmiy va badiiy faoliyatda namoyon bo'lishini o'z ichiga oladi va ularning muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Kognitiv qobiliyatlar har qanday kognitiv faoliyatning muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Shuning uchun, kognitiv qobiliyatlar - bu atrofimizdagi dunyoni tushunishga qaratilgan, faoliyatdagi sharoitlar va omillar ta'sirida rivojlanadigan shaxsning individual xususiyati. Bularga intellektual, hissiy va ijodiy qobiliyatlar kiradi. Bola ob'ektlar va xususiyatlarni hissiy qobiliyatlar orqali idrok etadi. Bu qobiliyatlar bolaning aqliy rivojlanishining asosini tashkil qiladi. Sezgi qobiliyatlari 3-4 yoshdan boshlab rivojlanadi, bu esa maktabgacha yoshdagi bolaning so'zlar bilan belgilangan ob'ekt xususiyatlarining ideal namunalarini o'zlashtirishiga olib keladi. Har bir xususiyatning xilma-xilligi bilan tanishib, bolalar, masalan, standartlar, ranglar, ona tili hodisalari va geometrik shakllar tushunchalarini o'zlashtirganlarida, ularni tizimlashtiradilar.

Aql darajasi va chuqurligi, uning o'ziga xosligi bolaning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolaning yangi tajribalar va aqliy rag'batlantirishga bo'lgan ehtiyojining ortishi, ularning yuqori kognitiv faolligi bilan birga, intellektual qobiliyat darajasi yuqori bo'lgan bolalarga xos xususiyatlardir. Bunday bolalarning intellektual faolligi o'zini o'zi boshqarish bilan uzviy bog'liqdir.

Erta bolalikdan boshlab bola individual aql darajasi va o'ziga xos aqliy qobiliyatlarni rivojlantiradi. Bu munosabatlar bolaning keyingi rivojlanishi uchun asosiy ahamiyatga ega. Intellektual o'ziga xoslik yuqori rivojlanish darajasiga ega

bolalarda juda sezilarli: ba'zilar amaliy masalalarda tezkorligi bilan e'tiborni tortadi, boshqalari mulohaza yuritishda yaxshi, ba'zilar kompyuterlar bilan yaxshi ishlaydi, boshqalari o'simliklar yoki qushlarga g'amxo'rlik qiladi, xatolar va noaniqliklarni aniqlaydi, yangi narsalar ixtiro qiladi, dizayn qiladi va hokazo. Har bir bolaning intellektual qobiliyatlari turli xil aqliy fazilatlariga ega bo'lgani uchun o'zini turlicha namoyon qiladi. Bolalarni kuzatib, biz hatto maktabgacha yoshda ham aniq belgilangan "matematiklar", "biologlar", "gumanitar fanlar olimlari", "texniklar" bilan uchrashishimiz mumkinligini ta'kidlaymiz. Biroq, bu yoshdagi bolaning qiziqishlari xilma-xil va tez o'zgarishi mumkin.

Ijodiy qobiliyatlar bolaga muammolarni hal qilishning asl usullari va vositalarini topishga imkon beradi va ularning tasavvuriga bog'liq. Ular ularga ertak, hikoya ixtiro qilish, o'yin yozish, rasm chizish, qo'shiq kuylash yoki figura yasash imkonini beradi. Bolaning yuqori ijodiy faoliyati kelajakdagi yuqori yutuqlarni kafolatlamaydi, balki faqat yuqori motivatsiya, ijodkorlik va ma'lum ko'nikmalarni egallash imkoniyatini oshiradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Kognitiv ehtiyojlar bolaning ijodiy salohiyatining eng muhim tarkibiy qismidir. N.V. Barannikning fikriga ko'ra, kognitiv motivatsiya bolaning tadqiqot va tadqiqot faoliyati shaklida ifodalanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar samarali faoliyat (rasm chizish, modellashtirish, applikatsiya, konstruktsiya), o'yin va ta'lim/kognitiv faoliyat bilan faol shug'ullanadilar. Bu kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish shartlaridan biridir. A.A. Lyublinskaya, T.G. Postoyan tadqiqotlariga ko'ra, turli xil faoliyat turlarini birlashtirish amaliyotning o'ziga xos shakli bo'lib, u amalda samarali xususiyatga ega. N.A. Vetlugina, N.S. Leites va Z.M. Novlyanskayaning fikriga ko'ra, ijodiy va kognitiv qobiliyatlar kundalik amaliyotda sodir bo'ladigan faoliyat va kashfiyotlarda tadqiqot jarayoni orqali shakllanadi. Olimlarning fikriga ko'ra, tadqiqot faoliyati eng samarali va qiziqarli faoliyatlardan biridir. Biroq, G. Vashchenkoning so'zlariga ko'ra, "maktabgacha yoshdagi davrda biz faqat bolani maktab tadqiqot ishlarining boshlang'ich shakllariga tayyorlash uchun choralar tizimi haqida gapirishimiz mumkin". Bu choralar, asosan, bolaning kuzatuvchanlik qobiliyatini rivojlantirish bilan cheklangan." Bolalardagi bu

"qobiliyatlar" hali ham ancha past darajada, chunki bu yoshdagi bolalarda diqqatning beqaror turi mavjud va ular tajriba o'tkazish uchun zarur bo'lgan darajada individual obyektlar va ularning xususiyatlarini sezmaydilar. Bolalarning tafakkuri ham sxematik xususiyatga ega, shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalar narsalarda faqat ko'zlarini qamashtiradigan yoki his-tuyg'ulariga ta'sir qiladigan narsalarni payqashadi. A. Binet o'z asarlarida "bolalar hali ham juda kam intellektual qiziqishlarga ega" ekanligini isbotlagan. Barqaror g'oyalar va diqqatni jamlash qobiliyatining yo'qligi bolaning o'zi uchun ma'lum bir vazifani qo'ya olmasligini va uning qiziqishini aniq tushuntiradi.

O'qituvchilar va psixologlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning rivojlanishi ko'p jihatdan fikrlash jarayonlari va kognitiv jarayonlarning rivojlanish darajasiga bog'liq. Nutq, ijtimoiy va tarixiy tajribani o'zlashtirish va intellektual faoliyatni (idrok, xotira, fikrlash, tasavvur) rivojlantirish vositasi sifatida, kognitiv funksiyani bajaradi. Nutqning kognitiv funksiyasi turli xil faoliyat, idrok va fikrlash turlarini rivojlantirish jarayonida shakllanadi, ular rivojlanib borishi bilan bolaning hissiy tajribasi nutq bilan birga bo'lishi kerak. Faqat shu shart bilan so'z asta-sekin yangi sifatga ega bo'ladi: bir tomondan, u yanada aniqroq, tuzilgan va maqsadga muvofiqroq bo'ladi, ikkinchi tomondan esa, umumlashtirilgan, idrok va tasvir tasvirlari bilan birlashadi. Bola o'zlashtirgan so'zning ma'nosi tobora ko'proq umumiy qabul qilingan ma'nolarga yaqinlashadi.

Shuning uchun, hissiy bilish maktabgacha yoshdagi bolaning barcha kognitiv faoliyatining asosi bo'lib, unda idrok va vizual fikrlash alohida rol o'ynaydi. Badiiy nutq faoliyati va adabiy asarlarni badiiy tahlil qilish ham bolalarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ushbu faoliyat davomida bolalarning e'tibori asarning majoziy va lingvistik vositalariga qaratiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar frazeologik birliklar, maqollar, matallar va metaforalarning majoziy mazmunini tushunishni o'rganadilar. Kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish uchun o'qituvchilar o'z faoliyatlarida turli xil ta'limiy o'yinlardan, xususan, murakkabligi va xilma-xilligi jihatidan keng ko'lamli vazifalarni o'z ichiga olgan B.P. Nikitinning o'yinlaridan

foydalanadilar. I.M. Gapiychuk shaxsning hissiy sohasiga ta'sir qilish hissiyotlar orqali kognitiv qobiliyatlarning rivojlanishini ta'minlaydi, deb hisoblaydi.

L.S. Kudinova o'z tadqiqotida maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishga individual yondashuv masalasini o'rganadi. Uning ta'kidlashicha, kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishga individual yondashuv bolaning kognitiv faoliyatining individual xususiyatlarini aniqlashdan iborat. Shaxsiy rivojlanish rejasi ishlab chiqiladi va shaxsning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish istiqbollari va maktab bilan ishlashda uzluksizlik uchun prognoz yaratiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

T.K. Ulkina kabi bir qator mualliflarning umumiy pozitsiyasi kognitiv qobiliyatlarni bolaning integral fundamental qobiliyatlari sifatida ko'rib chiqish kerakligini aniqladi, bunda quyidagi komponentlar mavjud:

- intellektual rivojlanish darajasi (aqliy, mnemonik, idrok komponentlari);
- bolaning umumiy o'rganish qobiliyati darajasi;
- bolaning noyob izlanish qobiliyati darajasi va ijodiy muammolarni muvaffaqiyatli hal qilishga moyilligi;
- kognitiv faollik kognitiv qobiliyatlarning tizimli xulq-atvori sifatida namoyon bo'ladi, bu bolada qiziqish va qiziqishda namoyon bo'ladi . Yuqori umumiy aqliy faollik, aqliy harakatlarga moyillik, ifodalilikning aniq darajasi, turli vazifalarni bajarishda mantiqiy operatsiyalarni - tizimlashtirish, tasniflash, umumlashtirish - ijodiy ifodalarni osonlikcha bajarish qobiliyati va g'alaba va g'alabaga intilish bilan tavsiflangan kognitiv qobiliyatlar katta maktabgacha yoshdagi davrda muhim o'rin tutadi. Yuqori darajadagi kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishning muhim omili va zaruriy sharti bolaning aqliy zo'riqishga moyilligi va kognitiv faoliyatga bo'lgan ehtiyojining ortishi hisoblanadi. Bu borada psixologik va pedagogik omillarning, ayniqsa o'yin sharoitlarining roli va o'rni, shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolaning ijodiy o'yin salohiyatini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Shunday qilib, zamonaviy fanda bolaning kognitiv qobiliyatlari qanday o'rganilmasin, bu hodisa har doim o'zining ichki harakatlantiruvchi kuchi va ichki,

o'zini o'zi ta'minlaydigan komponentlarining to'liq majmuasiga ega bo'lgan ob'ektiv ravishda mavjud bo'lgan tabiiy voqelik sifatida namoyon bo'ladi. Shunday qilib, barcha tadqiqotlar bolaning kognitiv qobiliyatlari tushunchasini to'liq tugatmagan va biz uchun bu hodisaga ta'sir ko'rsatishimiz, uning tarkibiy qismlarini optimallashtirishimiz va to'g'rilashimiz muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Avdeeva, N.N. Kognitiv faoliyatning rivojlanishi. Uning diagnostikasi [Matn]/ N.N. Avdeeva // Maktabgacha ta'lim. – 2015. – № 9. – 26-28-betlar.
2. Ananyev, B.G. Tanlangan psixologik asarlar. [Matn]/ B.G. Ananyev – Sankt-Peterburg: Piter, 2010. – 288 b.
3. Baranova, E.A. Maktabgacha yoshdagi bolalar va boshlang'ich maktab o'quvchilarining savol berish faoliyatining xususiyatlari [Elektron resurs]/E.A. Baranova // Psixologik fan va ta'lim psyedu.ru. 2009. № 2. – URL: http://psyjournals.ru/psyedu_ru/2009/n2/Baranova2.shtml (kirish sanasi: 16.04.2018)
4. Barannik, N.V. Maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv qobiliyatlari psixologik va pedagogik muammo sifatida [Matn] / N.V. Barannik // Yosh olim. - 2015. - № 24. - B. 916-919.
5. Basov, M. Ya. Bolalarni psixologik kuzatish metodologiyasi [Matn] / M. Ya. Basov. - Moskva: Pedagogika. 2016, - 316 b.